

ДОШКІЛЬНЕ ВИХОВАННЯ

1

«РАДЯНСЬКА ШКОЛА»
1955

З М І С Т

	Сто
<i>Н. Красіна</i> — Дітям про В. І. Леніна	3
<i>Г. Бойко</i> — Ми рідного Леніна діти	6
<i>М. Йогансен, Н. Промислова</i> — Розширення мережі дитячих садків на Україні	7
<i>Т. Косма</i> — Розвиток творчої уяви у дітей старшого дошкільного віку	10

З Д О С В І Д У

<i>Р. Козакова</i> — Деякі питання виховання поведінки дітей	15
<i>І. Плоткіна</i> — Виховання рис комуністичної моралі	19
<i>Т. Лагер</i> — Виховання працьовитості у дітей середньої групи	25
<i>Є. Контребінська</i> — Навчання аплікації в дитячому садку	28
<i>П. Токар</i> — Орієнтовний розподіл занять з навчання аплікації в середній групі	32

К О Н С У Л Ь Т А Ц І Я

<i>Ф. Лібенсон</i> — Екскурсія і прогулянка в дитячому садку	34
<i>Т. Ковпаненко</i> — Про звірів	35

<i>М. Матрохін</i> — Панас Мирний про виховання	39
---	----

К Р И Т И К А І Б І Б Л І О Г Р А Ф І Я

<i>М. Острик</i> — Книжкова полиця дошкільника, 1954 р.	43
---	----

Редакційна колегія:

*М. Ф. Даденков, О. Ф. Єгорова, Н. О. Красіна, Н. Ю. Переверзева,
Ю. Ф. Петраківська, Є. К. Сухенко, П. С. Ходченко, П. Р. Чамата,
Т. І. Цвєлих (відповідальний редактор).*

Журнал «Дошкольное воспитание» № 1
(на українском языке)

Техредактор *О. О. Чала*

Коректор *М. М. Степняк*

Адреса редакції: Київ, Ново-Павлівська, 2. Тел. 6-50-43.

БФ 00757. Зам. 5588. Тираж 15 000. Друк. арк. 3. Обл.-видавн. арк. 4,5.
Формат паперу 70×180¹/₁₆. Підписано до друку 6.I 1955 р.

Київська обласна друкарня, вул. Леніна, 19.

Розвиток творчої уяви у дітей старшого дошкільного віку

Т. КОСМА,

кандидат педагогічних наук

Уява є процес створення нових образів предметів на основі творчої переробки минулих сприймань. За допомогою уяви ми можемо створювати образи не тільки тих предметів, які були сприйняті в минулому, а й тих, яких ми ніколи не сприймали і яких ніколи й не було. Читаючи казку чи якесь оповідання, ми уявляємо події і героїв, що там описані. При цьому ми мислено переробляємо наші минулі враження в образи, яких безпосередньо не сприймали.

Створюючи образи, ми завжди спираємося на минулий досвід. Уявляючи, наприклад, при читанні якогось твору образи героїв, ми спираємося при цьому на наші минулі враження від живих людей та їх зображень на картинах, в кінофільмах тощо.

Навіть найфантастичніші казкові образи основані на творчій переробці сприйнятих в минулому елементів дійсності. Чим багатший життєвий досвід людини, тим змістовнішими і повнішими будуть образи її уяви.

Уява набуває різних якостей в залежності від завдань і характеру діяльності, в здійснення якої вона включається. Якщо вона включається в процес засвоєння того, що уже створили інші, наприклад, уявлення за словесним описом природи Арктики, то її називають репродуктивною або відтворюючою. А якщо уява включається в творчу діяльність, як, наприклад, у конструктора-винахідника, який проектує нову машину, то її називають творчою уявою. Але цей поділ умовний. Між репродуктивною і творчою уявою існує тісний взаємо-

зв'язок. Творча уява неможлива без репродуктивної, бо створення нового завжди спирається на знання вже раніше створеного і описаного. А репродуктивна уява завжди включає елементи творчості, привнесения того, чого в описі немає.

Створення нових образів є результат тривалої аналітико-синтетичної діяльності мозку. Аналітико-синтетична діяльність кори відбувається з участю обох сигнальних систем. Матеріал для створення нових образів дають відчуття, сприймання, уявлення, тобто перша сигнальна система. Керівну роль у створенні нових образів здійснює друга сигнальна система, або мова. За допомогою мови ми усвідомлюємо завдання, в розв'язанні яких бере участь наша уява, виділяємо елементи попереднього досвіду, зв'язки і відношення предметів, які ми відображаємо в своїй уяві.

В. І. Ленін визначив уяву як «якість величезної цінності», яка відіграє дуже важливу роль в житті та діяльності людини. Для того, щоб збудувати новий будинок, сконструювати машину, написати твір, треба наперед уявити, передбачити результати і весь хід своєї роботи.

Сила творчої уяви яскраво позначається на трудових подвигах радянських людей і у всіх заходах, спрямованих на побудову комунізму в нашій країні.

Уява є важливою передумовою для засвоєння дітьми знань. Навчання вимагає від дитини умінь уявляти з слів вихователя або з прочитаного багато такого, що безпосередньо спостерігати не можна. Для то-

го, щоб така цінна властивість, як уява, була добре розвинена у дорослого, треба починати її виховання уже в дошкільному віці.

Уява або фантазія людини виникла і розвивалася в процесі суспільної праці. Працюючи, люди створювали нові речі, які потрібні були для задоволення їх потреб. Вони заздалегідь уявляли наслідки своєї праці і всі ті зміни та перетворення, яких домагались.

Розвинувшись в процесі праці, уява стала важливою умовою всякої діяльності людини.

«Даремно думають, — говорив В. І. Ленін, — що вона потрібна тільки поетові... Навіть у математиці вона потрібна, навіть відкриття диференціального і інтегрального числень неможливе було б без фантазії. Фантазія є якість найбільшої цінності...» (В. І. Ленін, т. 33, стор. 275).

Перші прояви уяви спостерігаються уже у дітей переддошкільного віку в їх наслідувальних предметних діях та іграх. Так, наприклад, маленький переддошкільник сідає поруч батька, який працює за столом (пише або читає), і починає водити паличкою по шматочку паперу, уявляючи, що він теж пише, або бере книжку і «заглиблено» дивиться на неї, ніби теж читає.

У своїй грі переддошкільник перетворює речі: паличку вважає ложкою, «годує» нею свою ляльку, стілець стає у нього машиною тощо.

Важливу роль у розвитку уяви відіграє мова. Оволодіваючи мовою, діти можуть уявити те, про що їм розповідають дорослі. Про це свідчить задоволення, з яким діти слухають маленькі казки та оповідання, особливо ті, що нагадують події з їх власного життя.

Діти переддошкільного та дошкільного віку ще в недостатній мірі ініціативні. У їх іграх немає справжніх творчих задумів, а тому й уява їх нецілеспрямована, мимовільна. Маючи малий досвід, діти цього віку іноді змішують те, що сприймали, з тим, що вигадали в своїй уяві.

В середньому дошкільному віці уява досягає вищого розвитку. В зв'язку з розширенням досвіду дити-

ни і ускладненням її діяльності вона стає цілеспрямованішою і набуває все більше рис творчої уяви.

Уява дітей в ранньому віці має відтворюючий характер. Це знаходить свій відбиток в іграх переддошкільників, в яких вони відтворюють переважно нескладні, засвоєні ними дії.

Уява дитини старшого дошкільного віку набуває нової якості. Збільшується досвід дитини, ширшими стають її зв'язки з навколишнім світом. Цілеспрямованішою стає і уява. Дитина уже здатна не тільки взяти на себе роль і виконувати її, але розвивати уявні колізії стосунків з людьми, яких не існує, але які потрібні по ходу гри. Основний напрям гри розгортається таким чином мовби в мисленому плані, уявному.

Характерною рисою уяви дітей раннього і дошкільного віку є її живість. Діти дуже легко перетворюють в своїй уяві якусь річ на іншу (палицю на коня, стілець на машину), легко доповнюють за допомогою своєї уяви ті речі, яких у грі невістачає.

Дехто, зважаючи на живість дитячої уяви, ще й тепер думає, що у дітей молодшого віку уява багатша, ніж у дорослих. Ця думка суперечить реальним фактам наших спостережень за розвитком дитини. Як уже про це сказано, різні фантастичні комбінації, створення нових образів ґрунтовані на чуттєвому досвіді. У малі дитини цей досвід обмежений, її враження викликаються вузьким колом предметів і явищ найближчого оточення, а тому й образи її уяви бідніші й елементарніші, ніж у дорослої людини. З приводу цього видатний вітчизняний педагог і психолог К. Д. Ушинський указував: «...Думають, що з віком вона (уява.— Т. К.) слабне, тьмяніє, втрачає живість, багатство і різноманітність. Це велика помилка, яка суперечить всьому ходові розвитку людської душі. Уява дитини і бідніша, і слабіша, і одноманітніша, ніж у дорослої людини»¹. Лише під впливом організованого виховання можна сфор-

¹ К. Д. Ушинський, Сочинения, т. 8, стор. 434.

мувати у дітей творчу уяву, яка є важливою умовою всякої творчої праці робітника, вченого, художника. При відсутності правильного педагогічного керівництва розвиток уяви затримується або йде в небажаному напрямку.

Зробимо спробу з'ясувати шляхи та основні засоби формування уяви у дошкільника².

Вирішальне значення для розвитку уяви дитини має правильна організація різних видів її діяльності.

Уява дитини дошкільного віку розвивається насамперед в процесі творчої гри. В творчих іграх дитина відображає все, що спостерігає навколо себе: предмети, людей, їх дії тощо. Щоб відобразити в іграх те, що існує в дійсності, треба уважно спостерігати цю дійсність, мати правильне уявлення про неї.

За допомогою уяви дитина творчо переробляє, комбінує свої враження, вносить в них якісь нові елементи, що знаходять свій відбиток в ігрових діях дитини. Тому правильне педагогічне керівництво грою має вирішальне значення для розвитку уяви дитини. Одним із найважливіших моментів керівництва грою є збагачення вражень дитини. Вихователь допомагає дітям вибрати тему гри, привчає їх ставити мету і здійснювати задумане, стежить за виконанням правил гри, дає різні поради тощо. Тим самим він керує розвитком творчої цілеспрямованої уяви у дітей.

Не зупиняючись детально на питанні розвитку уяви в процесі творчої гри, бо воно досить докладно висвітлено в літературі, спробуємо з'ясувати засоби керівництва вихователя розвитком уяви у дітей в процесі гри-драматизації.

Творчі ігри-драматизації за сюжетом казки чи оповідання особливо сприяють активізації уяви дітей. Діти, беручи участь у гри-драматизації, створюючи у своїй уяві образ

казкового героя і втілюючись в нього, часто вносять зміни в її зміст та закінчення. Так, з досвіду вихователів дитячих садків відомо, що діти, як правило, змінюють закінчення казки «Червона Шапочка». Їм шкода улюбленої героїні, яку за сюжетом казки повинен проковтнути злий вовк. А тому в дитячих іграх-драматизаціях на допомогу Червоній Шапочці своєчасно з'являється мисливець з рушницею, проганяє злого вовка, проводить дівчинку до хатки. Творчо змінюють діти і кінець казки про Колобка, закінчуючи сценою, в якій Колобок обдурює хитру лисичку і втікає від неї до дідуся з бабусею.

Цікавий досвід керівництва грою-драматизацією має вихователька дитячого садка № 6 заводу ім. Мікояна в м. Мелітополі К. Дрюцька³. Коли одного разу вона розповіла казку «Кіт, півник і лисиця», діти навіть захотіли погратися в цю казку, але гра не розгорталася і швидко припинилася. Цей факт змусив виховательку шукати таких прийомів керівництва грою, які сприяли б розгортанню її сюжету. Вихователька провела велику підготовчу роботу. Вона розповіла казку в драматизованій формі, показала ілюстрації до неї, вказала дітям на характерні риси казкового кота, півня і лисиці, детально описала словами і показала на картинці ту обстановку, в якій діють герої казки. Цим вихователька активізувала відтворюючу уяву. Діти з елементів свого досвіду, а також з допомогою картинок та лялькового театру створили в своїй уяві яскраві образи героїв казки, зрозуміли відносини між героями, обстановку, в якій вони діяли. Звичайно, що у дітей знову виникло бажання гратися в цю казку. Тепер в процесі гри вони вносили доповнення та зміни в її зміст. В творчих доповненнях дітей виявилися їх знання, досвід, творча уява, що активізувалася і збагатилася в процесі підготовчої роботи до гри.

Діти будували хатку для котика й півника з вікнами, дверима і дахом, мотивуючи це тим, що коли не буде

² В статті висвітлюється в основному питання про умови розвитку творчої уяви у дітей старшої групи дитячого садка. Для висвітлення цих питань автором були використані матеріали з досвіду роботи вихователів старших груп, зібрані відділом дошкільної педагогіки УНДП'у.

³ Див. журнал «Дошкільне виховання», № 8, 1953 р.

такої хатки, то на героїв нападуть лісові звірі. Вони змінили кінець казки. Дітям дуже хотілося, щоб півник виконав те, що йому наказував кіт. А тому закінчили казку так: лисичка не обдурила півника, він послухав котика і не виглянув у віконечко.

Отже, уява дітей, будучи важливою передумовою для розгортання гри, в результаті умілого педагогічного керівництва досягає розвитку, набуває рис творчої уяви.

Важливим засобом розвитку творчої уяви у дітей є конструювання.

В процесі конструювання із будівельного матеріалу дитина здійснює свій творчий задум, знайомиться з геометричними формами (куля, куб, циліндр), пізнає просторові зв'язки предметів (вгорі, внизу), навчається розрізняти розміри та інші властивості предметів.

Цікавий досвід роботи з розвитку уяви дітей під час навчання конструювання розповіла вихователька дитячого садка № 68 м. Дніпропетровська Р. І. Меєрсон. Її досвід підкреслює, яку важливу роль в розвитку творчої уяви має наочний зразок, даний дітям вихователем. Так, наприклад, під час прогулянки діти спостерігали, як біля тільки що збудованого будинку ставили нову огорожу, за якою садили молоді деревця. Вихователька спрямувала увагу дітей на цей факт, і він швидко знайшов свій відбиток в їх конструюванні. Наступного дня діти, користуючись своїм досвідом, уже самостійно будували будиночки і при цьому виявляли свою творчість. Одні ставили навкруги своїх будинків великі парканчики, а інші — маленькі, в одних вони були круглі, а в деяких — квадратні. Поступово будівлі ускладнювалися, і навколо них організувалися сюжетна гра, яка давала простір дитячій уяві. І саме конструювання і використання його результатів набули колективного характеру.

І в грі, і в конструктивній діяльності дитина перетворює свій творчий задум в реальні дії, маючи в руках певні практичні засоби для цього. Значною опорою для неї стає перша сигнальна система, тобто безпосередні враження і практичні дії.

Але розвиток творчої уяви у дошкільників відбувається і в процесі занять з рідної мови, де діти оперують словесним матеріалом, де друга сигнальна система їх спирається не на безпосередні враження, а на уявлення пам'яті. Так, один із засобів розвитку творчої уяви за допомогою словесного матеріалу є придумування дітьми оповідань до своїх власних малюнків.

В дитячих технічно недосконалих малюнках дуже мало деталей і здебільшого невиразний сюжет. За допомогою своєї творчої уяви діти доповнюють свої схематичні малюнки розповіддю. Керівна роль вихователя при цьому полягає в спрямуванні дитячої уяви на те, щоб уявлювані образи відповідали реальним предметам. За приклад правильного керівництва розвитком уяви у дітей в процесі складання ними творчих оповідань можна взяти досвід Л. Глухенької.

Діти намалювали на вільну тему малюнки. Вихователька попередила їх, що за цими малюнками вони будуть потім розповідати. Маючи таку настанову, діти намагалися зобразити в своїх малюнках якусь подію, вкладали в малюнок певний зміст. На другий день на занятті придумували на тему власних малюнків оповідання. Вова назвав своє оповідання «Пожежа». Він розповідав: «Діти залишились одні дома, знайшли сірники і почали ось так стріляти (показує руками). Вони стріляли і попали на одіяло. Одіяло загорілося, вони дуже злякалися і залізли під стіл, сховалися. Один хлопчик з того двору побачив і почав кричати: «Рятуйте! Пожежа!» Побачили люди, набрали води і почали заливати пожежу. Залили й врятували хлопчика й дівчину».

Зміст дитячих оповідань відображає факти, знайомі дитині з її власного досвіду, і часто буває відтворенням того, що дитина сама спостерігала. Але, відтворюючи факти, сприйняті в минулому, дитина їх до деякої міри змінює, комбінує, перетворює, вносить творчі елементи.

Розвиткові творчої уяви сприяє і такий методичний прийом, як складання дітьми творчих оповідань за

готовою картинкою. Та ж сама вихователька принесла картину, яку назвала «Не дражни гусей», і сказала дітям, щоб вони після розгляду картини придумали до неї оповідання, в якому б розповіли не тільки про те, що намальовано, а й доповнили тим, чого не було на картині.

Це завдання виховательки стимулювало уяву дітей, відповіді їх стали повнішими. Уявлювані доповнення цілком відповідали реальній дійсності і мали логічний зв'язок із змістом картини.

Вихователька допомогла дітям не тільки доповнити зміст картини, а й усвідомити його.

Активізації і разом з тим розвитку творчої уяви сприяє такий методичний прийом, як завдання придумати кінець до прочитаного оповідання.

Важливим педагогічним прийомом розвитку творчої уяви є розповіді дітей на тему, запропоновану вихователькою. Цікаві приклади застосування такого прийому можна привести з досвіду роботи виховательки дитячого садка П. Б. Шор (м. Київ). Вихователька, добре врахувавши досвід дітей, запропонувала їм тему розповіді, спрямовуючи їх уяву навідними запитаннями. Тема була сформульована в запитальній формі: «Чому дівчинка плакала?» Вихователька мала на меті розвивати у дітей мислення, творчу уяву, почуття дружби. Перед розповідями дітей вихователька дала такі запитання: 1. Де могла бути дівчинка? 2. Чому вона плакала? 3. Хто її втішив?

Вихователька, ставлячи перед дітьми ці запитання, пояснила їм, які можна дати на них відповіді. Підготовчою роботою вона спрямовувала асоціації дітей, які були основою для виникнення образів і комбінування їх в уяві дітей. Це дало можливість дітям уявити таку ситуацію, якої вони безпосередньо не сприймали. Ось приклад розповіді дівчини Віри:

«Дівчинка була дома, вона прикрашала ялинку. Коли вона вішала цяцьки, упала скляна зірка і розбилась. Дівчинка плакала, а мама сказала: «Не плач. Я тобі куплю нову зірку».

Ось другий приклад творчого опо-

відання на ту ж тему хлопчика Шури:

«Дівчинку звали Таня. Мама одвезла її до бабусі в село. Дівчинка попросилась піти в ліс з подружками, вона сказала: «Бабусю, дай кошик, я піду в ліс і назбираю ягід». А в лісі вона заблудилась і голосно заплакала. Дроворуб рубав дрова і почув плач. Він прийшов і побачив: на дереві сиділа дівчинка і плакала, вона боялася звірів. Дроворуб одвів її до бабусі».

Таким чином, діти вносили в свої розповіді елементи творчості. Ця творчість виявлялася в придумуванні сюжету і його розгортанні. Вихователька своїми навідними запитаннями допомагала дітям активізувати їх досвід, виділяти в ньому необхідні елементи і комбінувати їх в нові образи.

Оволодіння рідною мовою дає можливість дитині оперувати не тільки наочними образами сприймання, але й більш узагальненими уявленнями, перейти від проявів уяви в ігровій чи іншій практичній діяльності до словесних описів створених образів.

Обмежуючись висвітленням шляхів та засобів розвитку уяви в грі, конструюванні, на заняттях з рідної мови, необхідно зазначити, що є й інші важливі види діяльності, дошкільника, як, наприклад, зображувальна діяльність, які мають величезний вплив на розвиток творчої уяви у дошкільників. Питання про розвиток творчої уяви у дітей в процесі зображувальної діяльності, зокрема малювання, потребує спеціального розгляду.

Вивчення і узагальнення кращого досвіду практичних працівників дає нам можливість зробити висновок, що для розвитку творчої уяви необхідно збагачувати враження дітей, їх уявлення шляхом спостережень, показу предметів та словесних пояснень. Керуючи розвитком творчої уяви, необхідно дбати про те, щоб образи її відповідали завданням виховання дітей в комуністичному дусі.

Розвиток цілеспрямованої творчої уяви у дітей є важливою передумовою підготовки їх до систематичного навчання в школі.